

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

РОМАНЮК НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 81'22:811.111:81'42(043.3)

СЕМІОТИЗАЦІЯ МОВНИХ КЛІШЕ
ЯК ОДИНИЦЬ КОГНІЦІЇ, КУЛЬТУРИ І ДИСКУРСУ
(на матеріалі англійської та української мов)

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Запорізькому національному університеті, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник доктор філологічних наук, професор
Манакін Володимир Миколайович,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса,
професор кафедри загального та прикладного
мовознавства і слов'янської філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
Шутова Марія Олександрівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри англійської мови і перекладу
факультету сходознавства

кандидат філологічних наук, доцент
Корольов Ігор Русланович,
Інститут філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
докторант кафедри загального мовознавства,
класичної філології та неоелліністики

Захист відбудеться “28” лютого 2018 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої
ученої ради Д 26.053.26 в Національному педагогічному університеті імені
М.П. Драгоманова за адресою: 01601, г. Київ, вул. Тургенєвська, 8/14

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м.Київ-30, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий “27” січня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.С. Толчєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена вивченню процесів і механізмів семіотизації мовних кліше (далі – МК) як одиниць когніції, культури й дискурсу (на матеріалі англійської та української мов).

Сучасна лінгвосеміотика продовжує обговорювати питання щодо онтологічної природи мовних знаків, яка, передовсім, зумовлена життєвим досвідом людини (А. Зернецька, С. Іваненко, Ф. Нікітіна, В. Постовалова та ін.), поєднанням мови і буття (С. Булгаков, С. Єрмоленко, О. Лосєв, П. Флоренський та ін.) та зв'язками мови і свідомості, мови і мислення (Н. Арутюнова, А. Вежицька, В. фон Гумбольдт, Л. Іванова, О. Колесник, Ю. Кравцова, О. Потебня, О. Тищенко, М. Шутова, V. Evans, G. Fauconnier, M. Green M. Johnsen, G. Lakoff) тощо.

Останнім часом семіотична орієнтація простежується у працях із лінгвокультурології (С. Воркачов, Г. Заньковська, В. Карасик, В. Красних, В. Маслова, G. Palmer, F. Sharifian, A.R. Stroia) та когнітивної лінгвокомпаративістики (Л. Дронова, А. Кібрик, О. Коломієць, І. Світцер, Ю. Степанов, О. Черхава, S. Cowley, S. Niemeier та ін.), де за об'єкт наукового спостереження обрано ті знаки, що є результатами процесів *когнітивної* (Ч. Морріс, Л. Талмі, Ч. Філмор, Т. Sanchez, Т. Clausner) та *культурної* (Н. Андрейчук, С. Баришников, В. Жайворонок, І. Корольов, Л. Павловська, С. Толстая, М. Шутова, R. P. Fawcett, A. Lyons) *семіотизації*, або означування, коли не-знак перетворюється на знак.

Розглядаючи мовний знак як такий, що породжується певною знаковою ситуацією (Г. Почепцов, О. Селіванова, Ю. Степанов), і як передумову цієї ситуації (Л. Іванова, Ч. Морріс), постало питання щодо інтерпретації контексту мовного знака (Т. Астафурова, А. Загнітко, А. Олянич), який реалізується в дискурсі й тлумачиться 1) як мережа, пов'язана з набором мовних ситуацій, що продукують смисли за певними логічними, формальними і неформальними правилами й накладають обмеження на акти вживання мови через варіативність та поєднання мовних знаків (Н. Андрейчук, Т. Астафурова, І. Рудик, Л. Семененко та ін.), і 2) як макросеміотичні утворення (М. Бахтін, Ю. Лотман, В. Телія та ін.).

При цьому *дискурсивна семіотизація* (як означування) є одним із проявів психокогнітивної діяльності, у процесі якої різні ситуації набувають знакових атрибутів (Л. Задорожна, В. Фещенко, О. Шевченко та ін.). Цей процес властивий формам і засобам комунікації, які є швидкоплинними, що зумовлює необхідність їхньої мовної стандартизації (Л. Завгородня, С. Нікітіна, Т. Ніколаєва, Ю. Прохоров, J. Bartmiński) і вироблення норм спілкування (П. Дудик, К. Климова, Л. Мацько, О. Сербенська та ін.), що сприятимуть досягненню кооперативності між комунікантами (Ф. Бацевич, І. Корольов, Ю. Прохоров, Й. Стернін, J. Baker).

Саме потреба в соціальній стандартизації засобів комунікації спричинила вивчення *мовних кліше* як одиниць *лексикології* (В. Виноградов, В. Гвоздєв, М. Кронгауз, Т. Ніколаєва, Ю. Прохватило, І. Седакова, С. Шевчук, A. Polguere, T. Veale), *фразеології* (В. Гвоздєв, О. Кунін, Л. Скрипник, В. Телія, В. Ужченко), *стилістики* (В. Бурунський, Н. Вишневіська, В. Карнюшина, І. Загоруйко, І. Попова, Д. Розенталь, І. Серебрянська, S. Anthony, F. Baider, Th. Charnois, A. Haberer, D. Legallois, Th. Poibeau, N. Tsitsanoudis-Mallidis) тощо.

Окрему й донині не вирішену проблему становить розмежування таких суміжних, але нетотожних понять, як 1) “кліше” (Н. Баландіна, Б. Нечипоренко, S. Anthony, R. Garipov, A. Garipova A. Haberer, T. Veale), 2) “мовне кліше” (Н. Вишневська, О. Кухарева, І. Серебрянська, О. Шаніна, Н. Шарманова, F. Baider) і 3) “мовленнєве кліше” (В. Стрибижев, О. Шамрай) на тлі вживання інших дублетних термінів, як-от: *сталі комплекси* (В. Жуков, Н. Скрипичникова, І. Чернишова, С. Шулежкова), *штампи* (Ш. Баллі, М. Нечепоренко, І. Сковронська), *фразеологізми* (В. Гак, І. Дегтярьова, Р. Делевська, Б. Ларін, М. Шанський, Д. Ушаков), *метафори та приказки* (Г. Пермьяков, В. Ужченко, С. Шикалов, Р. Newmark), *вигуки* (В. Виноградов, К. Максимова, О. Малярчук, А. Мединська, Ф. Фортунатов), *стереотипи* (І. Арнольд, О. Грибок, Л. Завгородня, Є. Ігнатович, М. Шутова, А. Nina) тощо.

Надати відповідь на це питання намагалися дослідники кліше різних мов: *французької* (R. Amossy, S.M.-M. Anthony, P. Fournier, A. Nina), *англійської* (В. Бурунський, В. Стрибижев, F. Baider, A. Haberer, T. Veale), *арабської* (О. Кухарева), *китайської* (Б. Нечипоренко), *російської* (С. Лещак, Т. Ніколаєва, І. Сєдакова, О. Шаніна), *української* (Н. Вишневська, І. Дегтярьова, І. Серебрянська, В. Янчевська) тощо, проте незавершеною залишилася дискусія з приводу того, в результаті якого процесу семіотизації утворюються саме мовні кліше?

Актуальність теми дисертації зумовлена її спрямуванням на вивчення процесів семіозису загалом і механізмів семіотизації зокрема, які залежать від морфолого-типологічної будови різних мов та тісно пов'язані з поняттям мотивованості/немотивованості мовних знаків як продуктів когніції, культури й дискурсу. З-поміж таких знаків дискусійними досі залишаються стандартизовані конструкти – мовні кліше, що становлять певну схему семіотизації стереотипних ситуацій спілкування як між представниками однієї культури, так і в міжкультурній комунікації. Здійснення зіставного аналізу цих міжмовних симілярів сприятиме виявленню загальних закономірностей у семіотизації ритуально-дискурсивної поведінки носів англійської та української мов, а також асиметричних і лакунарних форм її знакопозначення кожною національною етномовною спільнотою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Запорізького національного університету за напрямом “Когнітивно-комунікативні та лінгвокультурологічні параметри досліджень мовних одиниць”. Тему дисертації затверджено науково-технічною радою Запорізького національного університету (протокол № 6 від 19 лютого 2015 року), уточнено і Perezatverdzheno на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.26 (протокол № 10 від 19 грудня 2017 року).

Мета роботи полягає у вивченні процесу семіотизації англо- й україномовних кліше як одиниць когніції, культури і дискурсу.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- сформулювати теоретичні положення дисертації, пов'язані з ключовими термінами і поняттями, які стосуються процесу семіотизації мовних кліше як одиниць когніції, культури і дискурсу;

- розробити методологічну базу для зіставно-типологічного аналізу англо- й україномовних кліше;

- продемонструвати, як відбувається процес семіотизації мовних одиниць;
- розкрити когнітивні механізми знакової симетрії / асиметрії англо- й україномовних кліше за формою, значенням та функціями;
- схарактеризувати мовні кліше як компоненти етикету та ритуалізовані форми спілкування в зіставляваних комунікативних культурах;
- здійснити дискурсивну таксономію англо- й україномовних кліше;
- виявити закономірності й відмінності у процесах когнітивної, культурної і дискурсивної семіотизації англо- й україномовних кліше.

Об'єкт дослідження – мовні кліше як знаки когніції, культури і дискурсу, що набули семіотизації в англо- й україномовному комунікативному середовищі.

Предметом дослідження є симетрія / асиметрія англо- й україномовних кліше, їх структурно-типологічні параметри, етикетно-ритуальні функції, а також дискурсивно-семіотична таксономія.

Фактичний матеріал для дослідження відібрано зі словників англійської та української мов: фразеологічних (“Англо-український фразеологічний словник” К. Баранцева), фразових дієслів (“Oxford phrasal verbs dictionary”, “Английские фразовые глаголы. Англо-русский словарь” Р. Кортні), словника вигуків (“Русско-английский словарь междометий” Д. Квеселевича), словника стійких виразів (“Англо-русский словарь идиом, устойчивых выражений” Н. Белінської, “Екологія українського слова. Практичний словничок-довідник” О. Сербенської), тлумачного електронного словника (“Abby Lingvo 12”), тематичного словника (“Українсько-англійський тематичний словник” В. Карпенка); каталогів наукових ресурсів (Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського [Електронний ресурс]; Peerage of Science peer reviews [Електронний ресурс]). З указаних джерел відібрано 2260 од. мовних кліше (1200 в англійській мові, 1060 – в українській).

Методи дослідження. Серед методів і прийомів дослідження: *зіставно-типологічний метод* – для обрання *tertium comparationis*, зіставної інтерпретації та фіксації симетричних / асиметричних форм мовних кліше як продуктів різних видів діяльності носіїв англійської та української мов. За *tertium comparationis* у роботі обрано такі параметри: еквівалентність / безеквівалентність, морфолого-синтаксична форма, ритуально-етикетна схема і дискурсивна таксономія, що є смисловим (семіотичним) базисом для носіїв англійської та української мов; *методу опозицій* разом із *методикою компонентного аналізу* (складовою *структурного методу*) – для визначення симетричної семіотизації мовних кліше, що виявляються в закономірностях формо- й змістотворення, та дисиметричних рядів; *семантико-когнітивного методу* – для розкриття когнітивних механізмів семіотизації мовних кліше-реалій як продуктів свідомості представників англійської та української етнокультур; *методики за безпосередніми складниками* – для синтаксичного членування мовних кліше за будовою: на словосполучення і речення; *методу синтаксичного моделювання* – для побудови структурних моделей / синтаксичних схем мовних кліше; *культурно-семіотичний метод* – для аналізу мовних кліше як знаків культури й етикету; *елементів методу дискурс-аналізу* – для характеристики дискурсивних соціальних ситуацій, для яких релевантними є конкретні знакові форми англо- й україномовних кліше; *процедура кількісних підрахунків* – для забезпечення достовірності й об'єктивності здобутих наукових результатів.

Наукова новизна одержаних результатів дисертації полягає в тому, що в ній *уперше уточнено* визначення *мовного кліше* як продукту етно- й соціокультури, що зберігається у свідомості її представників та відтворюється у процесі пізнання навколишнього світу за допомогою характерних для кожної мови граматичних моделей; *установлено* три типи симетрично-асиметричних відношень між мовними кліше: еквівалентні (32 %), частково еквівалентні (60 % від загальної кількості (2260 од. у двох мовах), безеквівалентні (лакуарні) (5 % із 1200 англ. од. та 3% із 1060 укр. од.). *Змодельовано* морфолого-синтаксичні схеми семіотизації мовних кліше: субстантивних словосполучень, серед яких спільними є 348 од. (N + N – 197, Adj + N – 136, Adj + N + N – 15); відмінними – англ. N + N / укр. Adj + N; англ. N + Pr + N / укр. N + N; англ. Adj + N / укр. N + Adj + N та Adj + Adj + N); дієслівних словосполучень (спільні – 623 од. (V + N); відмінні – англ. V + A + N та phV + N + A/- + N / укр. V + N; англ. phV + A/- + Pr + N / укр. V + Pr + N); односкладних непоширених речень (спільні – 18 од. (V! – 14, no/ні + N – 4; відмінні – англ. “no + N” / укр. “без + N; англ. “no + N!” / укр. “Adv!” або “не + V!”; англ. “not + Adj” / укр. “Adv” або “не + V”); односкладних поширених речень (спільні – 10 од. (Adv + V! – 6, та V + Pn + N! – 4); відмінні – англ. Pn + A + N! / укр. Pn + N!; англ. Pr + N! / укр. Adv!; англ. phV + A + N! / укр. V + N! або не + V + Pr + N!; англ. V + Pn! / укр. V + Adj!; двоскладних непоширених речень (спільні – 24 од. (Pn + V? – 12, N + V – 8 та Conj + Pn + V – 4); двоскладних поширених речень (спільні – 4 од. (Pn + V + Pn + N); відмінні – англ. V + Pn + V + Pn? / укр. Pn + Pn + V?; англ. Pn + V + Pn / укр. Pn + Pn + V; англ. Adv + Pn + V / укр. Adv + V). *Ідентифіковано синонімічні* (структурно-стилістичні симіляри (14 рядів) – англ. 33, укр. 14; універби (10 рядів) – англ. 22, укр. 12; мультиверби (19 рядів) – англ. 23, укр. 15) та антонімічні (контрарні (10 пар) – англ. 10, укр. 10; контрадикторні (12 пар) – англ. 12, укр. 7; комплементарні (5 пар) – англ. 10, укр. 10) зв'язки між цими одиницями. *Зафіксовано* 4 спільні типи мовних кліше як обов'язкових компонентів мовленнєвого етикету й ритуалізованих форм спілкування: 1) ритуальні (англ. 83 од. / укр. – 76 од. (спільні – вітання, прощання, подяки, вибачення; відмінні – формули звертання); неритуальні (англ. 119, укр. 120: привернення уваги, запит та надання інформації, згода/незгода, асемантичні вставки); спонукальні (англ. 36, укр. 37: поради і побажання, прохання і розради, заклики); аксіологічні кліше-оцінки (англ. 26, укр. 21). *Визначено* основні дискурсивні сфери, де функціонують мовні кліше: професійний дискурс (англ. 214, укр. 210: симетрія – 190, часткова еквівалентність – 218, безеквівалентність – англ. 10, укр. 6), офіційно-діловий (англ. 44, укр. 49: симетрія – 30, часткова еквівалентність – 56, безеквівалентність – укр. 6) та побутовий (англ. 152, укр. 122: симетрія – 84, часткова еквівалентність – 116, безеквівалентність – англ. 52, укр. 22 од.).

Практичне значення одержаних результатів пов'язане з можливістю їхнього застосування у викладанні навчальних дисциплін: порівняльна типологія англійської та української мов, теорія комунікації (розділ “Одиниці комунікації”), загальне мовознавство, зіставне мовознавство, лексикологія англійської мови, сучасна українська літературна мова, стилістика української мови, теорія і практика перекладу та ін. Опрацьований фактичний матеріал може бути використаний для укладання перекладного англо-українського словника мовних кліше.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертації апробовані на *чотирьох* міжнародних конференціях: The Ninth European Conference on Languages, Literature and Linguistics (Відень, 2015), Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej Filologia, sociologia I kulturoznawstwo (Краків, 2016), Актуальні проблеми філології (Чернівці, 2016), “Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури” (Львів, 2017) і на *одній* науково-практичній конференції “Молода наука-2015” (Запоріжжя, 2015).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертації викладено в *одинадцяти* публікаціях: у *чотирьох* статтях, надрукованих у фахових виданнях України, в *одній* статті – в періодичному виданні іншої держави, в *одній* статті журналу, що включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз (РИНЦ, ScholarGoogle, OAJ, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus), у тезах доповідей *п'яти* наукових конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотацій двома мовами, списку опублікованих праць автора, переліку умовних скорочень, вступу, *п'яти* розділів, висновків, списку використаної літератури (300 позицій, з яких – 52 іноземними мовами), списку лексикографічних джерел (8 найменувань), списку джерел ілюстративного матеріалу (12 найменувань), 10 таблиць, 19 рисунків та додатка-словника. Повний обсяг дисертації – 260 сторінок, основний зміст викладено на 184 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, схарактеризовано методи дослідження й фактичний матеріал, указано форми апробації і структуру роботи.

Перший розділ “Теоретичні основи вивчення процесу семіотизації мовних кліше” присвячено аналізу поглядів учених на явище “кліше” на тлі суміжних явищ, вивченню семіотизованих сталих мовних комплексів як продуктів свідомості, культури і дискурсу. Наведено різні підходи щодо витлумачення терміна “мовне кліше” з позицій лексикології, фразеології та граматики, на підставі яких запропоноване найбільш оптимальне його визначення. Представлено наявні таксономії мовних кліше за походженням, формою, значенням і функцією.

Ключовим положенням у розробці теоретичних засад дисертації є антропоцентричний фактор, який стимулював розгляд питань, пов'язаних із тим, як світ відображений у свідомості людини (А. Вежбицька, Л. Ленекер, Т. Толчеєва, D. Crystal), як індивід зберігає знання про навколишнє середовище (Д. Бердникова, В. Манакін, В. Постовалова, М. Шутова, F. Graham) та яка роль у цих процесах мовних засобів (А. Бабушкін, І. Корольов, О. Кубрякова, Л. Петрова).

На тлі різноманітних понять, дотичних до перебігу процесу людського спілкування та пізнання навколишнього світу, дослідники виділяють *кліше*, що “відображає стереотипні уявлення носіїв мов у сталих комбінаціях слів із властивими для них значеннями і формою автономних знакових утворень” (Є. Бартмінський). З цього визначення випливає припущення про те, що кліше, передовсім, є знаковими утвореннями.

І тому в сучасних семіотично орієнтованих працях наукову увагу зосереджено, насамперед, на розкритті механізмів перетворення кліше як одиниці свідомості на кліше як мовний знак із подальшим його закріпленням за певними типами дискурсу (рис. 1).

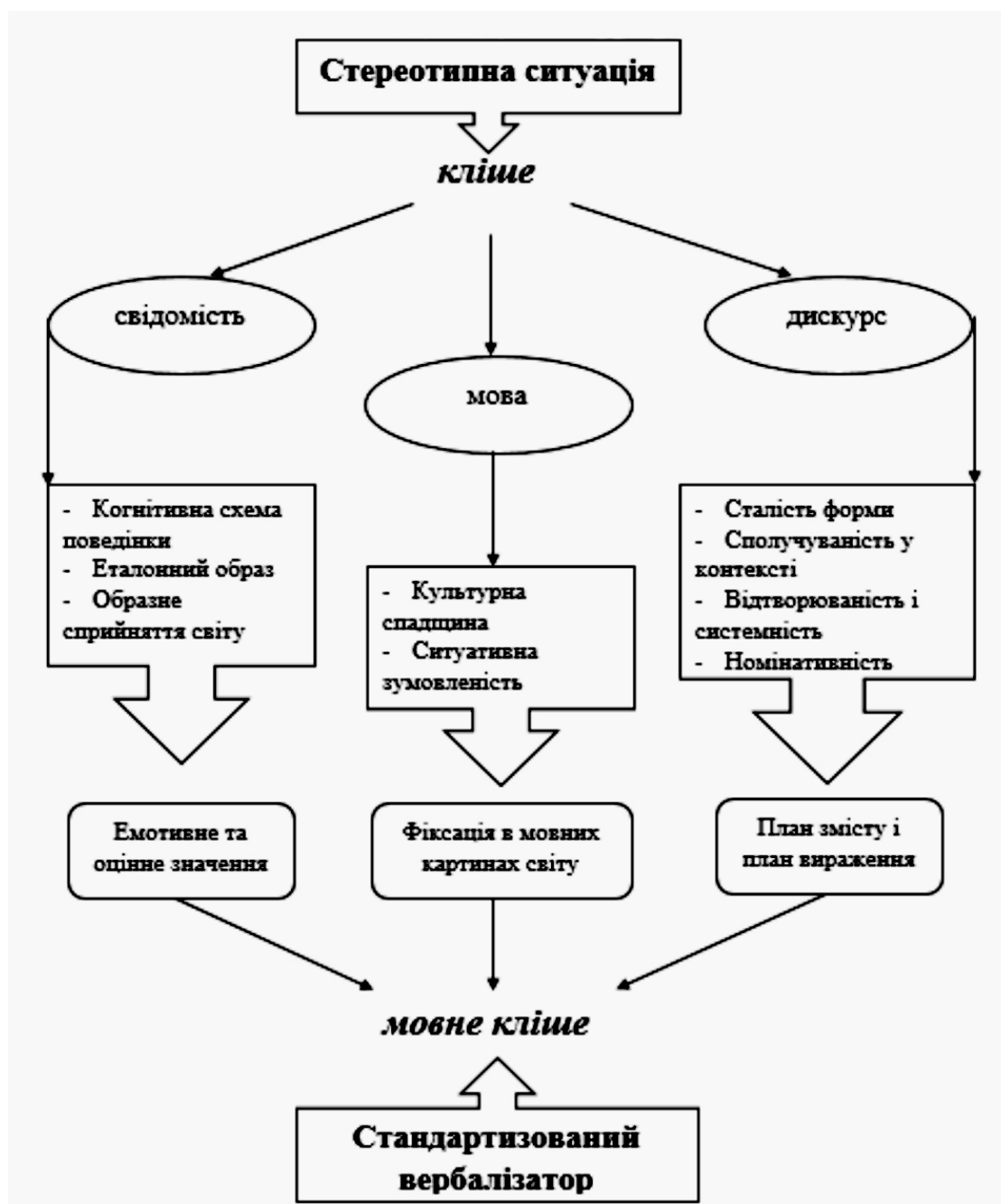

Рис. 1 Процес семіотизації кліше

Основним критерієм для визначення мовного кліше є його *когнітивна природа* (Р. Будагов, Р. Максакова, І. Соколова, Т. Ушакова, В. Skinner, S. Soto-Faraco), що спостерігається в образному сприйнятті світу людиною, когнітивних схемах, еталонних образах, типових когнітивних ситуаціях. Така ознака мовного кліше тісно пов'язана з його *культурологічною специфікою* (А. Вежбицька, В. Маслова, R. Keesing, E. Partridge), яка виявляється у відображенні культурних традицій етносу в мовних картинах світу.

Семіотизоване мовне кліше закріплене за конкретними дискурсивними ситуаціями, в основу знакопозначення якого покладений зв'язок плану змісту і плану вираження його елементів, що виявляється в *емотивному й оцінному значеннях* (Н. Амосова, В. Бурунський, О. Кунін, Б. Ларін, С. Ожегов, О. Смирницький, М. Шанський, Е. Partridge), *відтворюваності й системності* (І. Арнольд, О. Селіванова, Г. Сосунова, S. Anthony), *стереотипності* (В. Красних, F. Baider, R. Garipov, A. Garipova), *номінативності* (В. Бурунський, С. Лещак), *сталості форми* (Н. Баландіна, І. Серебрянська), *валентності* (О. Селіванова).

Мовні кліше, що обслуговують типові дискурсивні ситуації, класифікують за *походженням* (Т. Ніколаєва, І. Седакова, В. Стрибижев, Е. Partridge), зокрема за втратою мотивації в метафорах, нейтралізацією денотативного значення, запозиченням і цитуванням; за *семантикою* (В. Карнюшина, Г. Сосунова) – з опорою на визначення спільних ознак для таких сфер, як загальнодержавна, навчально-виробнича, економічна, робоча, торговельна, канцелярсько-ділова, інтелектуально-аксіологічна, медична; за *структурою* (В. Бурунський, І. Загоруйко, Г. Перм'яков): іменникові та дієслівні словосполучення, неповне, двоскладне й односкладне речення, цілі розповіді або сценки; за *функціями* (С. Лещак, Б. Нечипоренко, І. Попова): контактовстановлення, звертання, апеляції, дотримання традицій, позначення новітніх трендів тощо.

Кліше як знакове утворення когніції, мови і дискурсу потребує розмежування його від інших суміжних явищ. По-перше, від вільних словосполучень МК відрізняються властивою їм стійкістю форми та відтворюваністю (І. Арнольд, Д. Розенталь, О. Селіванова, S. Anthony). По-друге, від афоризмів, крилатих висловів, приказок за притаманний їм повчальний характер (Г. Перм'яков, Р. Newmark). По-третє, на відміну від штампів, МК не мають стертої семантики, але зберігають виразність як дискурсивні конструкти (М. Нечепоренко, Н. Шарманова). По-четверте, немає підстав ототожнювати МК і з фразеологізмами, оскільки вони характеризуються більшою самостійністю, ніж фразеоформули (термін М. Шутової), бо повністю або частково втратили переносне значення і є дискурсивно закріпленими одиницями (Н. Вишневська, В. Стрибижев).

Отже, під мовним кліше розуміємо стандартизований конструкт, що відображає схему семіотизації стереотипних ситуацій спілкування і між представниками однієї культури, і в міжкультурній комунікації.

У другому розділі “**Методологічні підходи до зіставлення мовних кліше як знаків свідомості, культури і дискурсу**” здійснено аналіз наявних методологічних установок у вивченні мовних кліше як одиниць позамовної дійсності та власне мовних утворень. Для міжмовного зіставлення обрано знакову структуру МК за *tertium comparationis*, розроблено новий методичний алгоритм для аналізу англо- й україномовних кліше з науковими припущеннями щодо його ефективності.

Необхідність розробки комплексної методики зіставного дослідження мовних кліше з позицій когнітивної семіотики (Ю. Валькман, В. Заботкіна, О. Кубрякова, Г. Самігулліна, А. Стрільчук), структурної типології (Ф. де Соссюр, Ю. Лотман, Є. Мелетинський, Б. Успенський, Р. Якобсон) й лінгводискурсології (О. Борисов, В. Карасик, Р. Махачашвілі, А. Приходько) зумовлена складністю об'єкта дослідження, який не є суто лінгвістичним.

Такий підхід вимагає застосування не лише лінгвістичних методів, але й тих, що ґрунтуються на схемах когнітивного моделювання спілкування (В. Духневич, Ю. Жарикова, В. Казміренко, І. Корольов, К. Мізін, Г. Щедровицький).

Як один з основних був обраний *зіставно-типологічний метод*, який передбачав зіставний аналіз мовних знаків у семасіологічному плані (Н. Комлев, Я. Рецкер, Ж. Соколовська, Ю. Степанов). Зміст МК розглянуто як зміст цілісного знака та окремих його елементів. До змістової структури МК як цілісної одиниці входять 1) денотативний, або предметно-логічний (відношення МК до денотата, тобто до означуваних предметів); 2) конотативно-прагматичний (відношення МК у позамовній реакції, що викликана цією клішованою одиницею); 3) когнітивний (відношення МК до сигніфікатів, тобто до висловлених думок) елементи. Компонентами змістового наповнення МК на рівні лексико-семантичної групи є: 1) валентність (компонент, що реалізується можливістю сполучуваності МКО з іншими знаками); 2) семантика (внутрішня форма). Так, на підставі цього за еталон зіставлення МК було обрано такі параметри: еквівалентність / безеквівалентність, морфолого-синтаксична форма, ритуально-етикетна схема і дискурсивна таксономія, що є смисловим (семіотичним) базисом для носіїв англійської та української мов.

Алгоритм вивчення процесу семіотизації кліше та їхнього зіставлення в англійській та українській мовах складався з трьох етапів.

На першому етапі схеми та механізми роботи свідомості у процесі комунікації семіотизуються, набуваючи функцій знаків не лише в мові, але й мовленні/дискурсі. Так, мовне кліше є знаком структури знань про світ і продуктом когнітивно-оцінної діяльності людини. Симетрія/асиметрія мовних кліше аналізуються з метою виявлення когнітивних і структурних схем побудови висловлювань у представників різних мовних картин світу. За допомогою *методу опозицій* разом із *методикою компонентного аналізу* (складовою *структурного методу*) були визначені симетричні та дисиметричні ряди мовних кліше, що виявляються в закономірностях формо- й змістотворення. Для розкриття когнітивних механізмів семіотизації мовних кліше-реалій як продуктів свідомості представників англійської і української етнокультур був використаний *семантико-когнітивний метод*. Далі за допомогою *структурного методу* з його методикою за *безпосередніми складниками* відбулося синтаксичне членування МК за будовою: на словосполучення і речення. При цьому *метод синтаксичного моделювання* допоміг при конструюванні структурних моделей / синтаксичних схем мовних кліше.

На другому етапі при аналізі МК як знаків культури й етикетних формул був використаний *культурно-семіотичний метод*, що спрямовувався не на виявлення національно-культурної семантики досліджуваних знаків, а на вивчення специфічної конфігурації компонентів МК, які є ключовими словами-символами етикету й кожної культури, та на аналіз їхньої внутрішньої і зовнішньої форми.

Елементи методу дискурс-аналізу застосовувалися на третьому етапі процесу семіотизації кліше для характеристики дискурсивних соціальних ситуацій, для яких релевантними є конкретні знакові форми англо- й україномовних кліше. Допоміжною процедурою при цьому став *логіко-семантичний метод*, на основі якого було систематизовано МК у тематичні групи.

У третьому розділі “Симетрія/асиметрія англо- й україномовних кліше” було визначено три типи відношень між МК, до яких належать еквівалентність, часткова еквівалентність та безеквівалентність, проаналізовано структурно-типологічні параметри МК, зокрема субстантивні й вербативні словосполучення, а також речення (односкладні і двоскладні / поширені й непоширені речення).

Мовний знак є конвенціональним утворенням, єдністю матеріальної одиниці (звучання) й одиниці мисленнєвої діяльності (поняття, судження) (за Ф. Маулером). Принципи взаємозв’язку між цими двома планами мовного знака зумовили дихотомію “симетрія/асиметрія” (С. Карцевський), що базується, насамперед, на особливостях мислення й психології носіїв конкретної мови, тобто є когнітивною сутністю. Симетрія в зіставному аспекті досягається при збігові всіх параметрів МК як мовного знака в системі, яка є тотожною з поняттям еквівалентності. Водночас асиметричний дуалізм трактується як прагнення позначуваного набувати нових функцій, а позначення, – нових форм, що реалізуються в дискурсивних ситуаціях.

До *еквівалентних* МК належать словосполучення, фрази й речення англійської та української мов, що є універсальними мовними знаками, готовими до вживання (362 пари – 30%): *delivery service* / *служба доставки*; *chain reaction* / *ланцюгова реакція*; *worthy adversary* / *гідний суперник*; *round table conference* / *конференція круглого столу*; *to attract attention* / *привертати увагу*.

Групу *часткового збігу* репрезентують три підгрупи МК (667 пар). До першої (311 пар) належать МК, складники яких збігаються за структурою й функціями. Прикладом іменних словосполучень, будова яких схожа й містить прикметник та іменник (Adj + N), а також є знаком наукового дискурсу, є МК *advanced degree* та його відповідник *науковий ступінь*. Відмінність полягає в семантиці слова *advanced* – “1) передній, 2) головний, 3) зроблений, 4) виплачений заздалегідь, 5) попередній”, що не збігається зі значенням лексеми *науковий* – “який базується на принципах науки”. Друга група включає 282 пари МК. Іменне словосполучення *client advocate*, як і його відповідник за значенням в українській мові *захисник прав споживача*, вживається в офіційно-діловому дискурсі на маркування професійної лексики, однак відмінною характеристикою є структура словосполучення, що в англійській мові є двокомпонентним утворенням, тоді як в українській – трикомпонентним ($N_1 + N_1 / N_2 + N_2 + N_2$). Третя група вирізняється збігом лише функцій (74 пари): англ. *to agree to differ* / укр. *залишатися при власній думці* вживаються в ситуаціях розмовного та професійного спілкування, головною функцією яких є стислість викладу думки та надання інформації. За структурою англійське кліше має у своєму складі два дієслова, тоді як україномовне містить ще прикметник і іменник. Відмінною є також і семантика дієслова *to agree*, що включає семи 1) ‘погоджуватися’, 2) ‘затверджувати’, 3) ‘уживатися’, 4) ‘не суперечити’, якому не властиве значення “залишатися”.

До *безеквівалентних* МК (97 одиниць) належать МК-реалії (англ. 12, укр. 11): англ. *bird of Washington*, укр. *великодній кошик*; МК-структурні екзотизми (англ. 54, укр. 20), позначуване поняття яких в обох мовах існує, однак в одній із них воно є вільною фразою або лексемою, а в іншій – МК: англ. *haricot beans*, англ. *belgian blocks*, англ. *lawn tower*, укр. *порядок денний*, укр. *бойова готовність*.

Структурно-типологічні параметри мовних кліше виявлені за трьома параметрами: перший – номінативне членування словосполучень, другий – членування дериваційної структури дієслівних словосполучень і фраз, третій – поділ граматичної структури речення.

Мовні кліше номінативного типу, побудовані за аналогією стійких комплексів, є чисельною групою (англ. 316, укр. 260) (рис. 2).

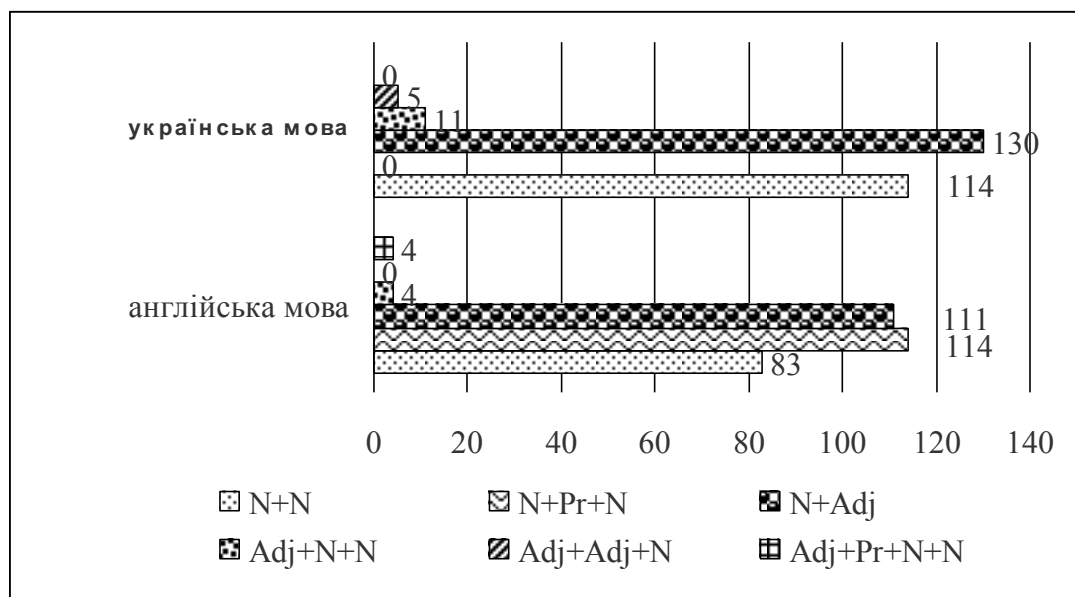

Рис. 2 Формули номінативних структур англо- й україномовних кліше

Серед субстантивних МК спільними є такі формули: N + N: *alarm signal* / *сигнал тривоги*; Adj + N: *priority estimate* / *попередня оцінка*; *abend exit* / *аварійний вихід*. Відмінними: англ. N + N / укр. Adj + N (*package tour* / *пакетний тур*; *desk lamp* / *настільна лампа*); англ. N + Pr + N / укр. N + N (*chapter of accidents* / *збіг обставин*); англ. Adj + N / укр. N + Adj + N (*remote controller* / *пульт дистанційного керування*) та Adj + Adj + N (*advanced student* / *молодий науковий співробітник*).

Синтаксичні моделі МК утворюють дієслівну категорію структурних формул (англ. 749, укр. 648). Формула V + N найбільш властива україномовним кліше: *to administer justice* / *чинити правосуддя*, *to accrue benefits* / *отримувати вигоду*. Відмінність простежується у формулах: англ. V + A + N (*to commit a crime*) та phV + A/- + N (*to deal with a problem*), які передаються формулою укр. V + N (*вчинити злочин* та *вирішувати проблему*); англ. phV + A/- + Pr + N (*to complain of rain*, *to care for the sick*) / укр. V + Pr + N (*скаржитися на біль*, *доглядати за хворим*) (Рис. 3).

Серед структур речення (англ. 150, укр. 137) визначено такі типи моделей МК: прості односкладні (поширені й непоширені) та двоскладні (поширені й непоширені) речення. Серед спільних формул односкладних непоширених речень є V! (*Relax!* / *Розслабся!*) та “no + N!” / ні + N, напр.: *No tongue!* / *Ні слова!*. Відмінними є: англ. “no + N” та укр. “без + N”: *No questions!* / *Без питань!*, *No problem!* / *Без проблем!*; англ. “no + N!” та укр. “Adv!” або “не + V!”: *No use!* / *Марно!* або *No smoking!* / *Не палити!*; англ. “not + Adj” та укр. “Adv” або “не + V”:
Not bad / *Непогано* або *No good* / *Не годиться* (рис. 4).

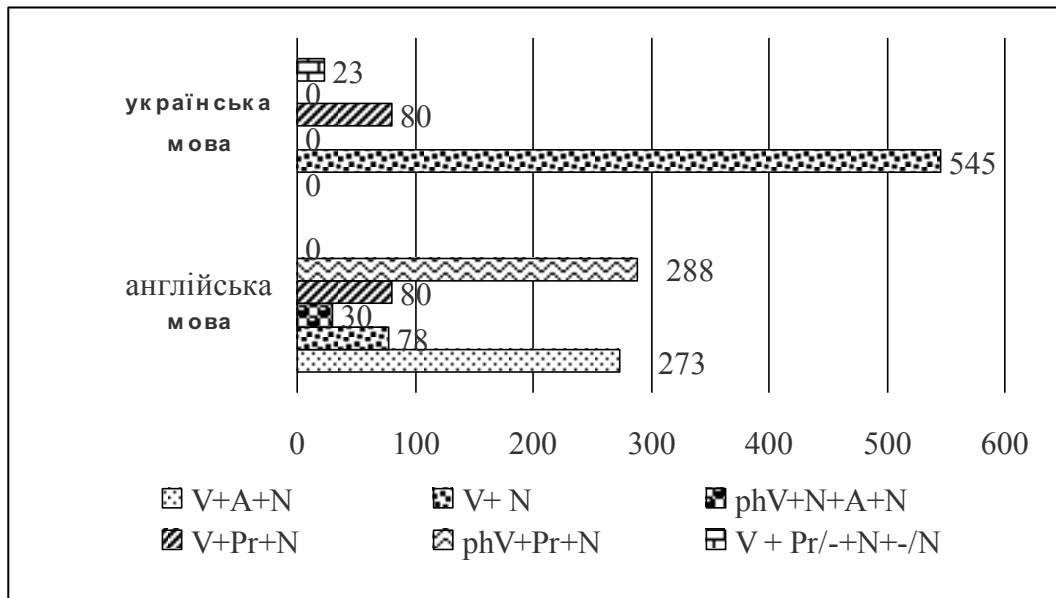

Рис. 3 Формули вербативних структур англо- й україномовних кліше

Односкладні поширені речення виявили спільність у таких структурних формулах: Adv + V! (*Enough said!* / *Достатньо сказано!*) та V + Pn + N! (*Consider our remarks!* / *Урахуйте наші зауваження!*) (рис. 4).

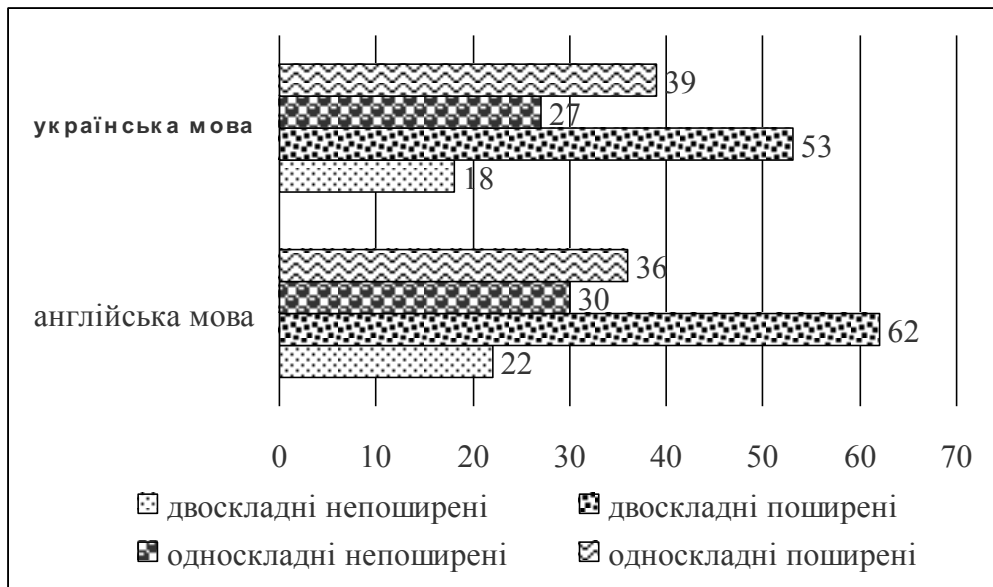

Рис. 4 Типи структур речень англо- й україномовних кліше

Відмінними є такі моделі: англ. Pn + A + N! та укр. Pn + N! (*What a cheek!* / *Яке нахабство!*); англ. Pr + N! / укр. Adv! (*About face!* / *Кругом!*; *At ease!* / *Вільно!*); англ. phV + A + N! та укр. V + N! (*Keep to the point!* / *Дотримуйся теми!*) або не + V + Pr + N! (*Stick to the point!* / *Не відхиляйся від сумі!*); англ. V + Pn! / укр. V + Adj! (*Bless you!* / *Будьте здорові!*). До спільних формул двоскладних непоширених речень належать: Pn + V? (*Are you kidding?* / *Ти жартуєш?*), N + V (*Time has come* / *Час прийшов*) та Conj + Pn + V (*If you don't mind* / *Якщо ти не заперечуєш*).

У двоскладних поширених реченнях спільною є модель: Pn + V + Pn + N (*I beg your pardon / Я прошу вашого вибачення*). Відмінними формулами є англ. V + Pn + V + Pn? / укр. Pn + Pn + V? (*Would you allow me? / Ви мені дозволите?*); англ. Pn + V + Pn / укр. Pn + Pn + V (*I know that / Мені це відомо*); англ. Adv + Pn + V / укр. Adv + V (*How are you doing? / Як справи?*). Специфіка двоскладного поширеного речення в англійській мові з формулою V + Pn + Adj! (*That's marvellous!*) полягає в тому, що в українській – відповідна конструкція Adv! (*Чудово!*) належить до групи односкладного поширеного речення.

На основі аналізу синтаксичного моделювання з виділенням елементів кожної структурної формули зафіксовано, що більшість прикладів фактичного матеріалу є відмінною, де спільною ознакою є лише наявність предикативного центру, наприклад: *That suits me very well / Мене це влаштує*; *It is a waste of time / Це марна трата часу*; *Does the idea appeal to you? / Чи цікавить вас ця ідея?*; *If you say so / Якщо ти так кажеш*. Ініціальним конструкціям складнопідрядних речень “I would + V” в українській мові відповідають “Я б хотів / був + V”, напр.: *I would like to point out right at the beginning that... / Спершу я хотів би зауважити, що...*; *I would be most grateful if you could... / Я був би дуже вдячний, якби ви могли...*

У четвертому розділі “**Англо- й україномовні кліше як компоненти етикетних і ритуалізованих форм спілкування**” за критерієм специфічної конфігурації компонентів МК, які є ключовими словами-символами етикету й ритуалізованих форм кожної культури, встановлено такі їхні типи: ритуальні, неритуальні, спонукальні й аксіологічні (табл. 1).

До ритуальних мовних кліше, в основу яких закладено комунікативний динамізм, належать вітання (*Long time no see! / Давно не бачились!*; *My compliments! / Моє шанування!*), прощання (*All the best! / Усього найкращого!*; *Summarizing, we may say that... / Підводячи підсумки, ми можемо сказати, що...*), подяки (*I'm grateful to you! / Вельми Вам вдячний!*; *Thank you for cooperation! / Дякую за співпрацю!*), вибачення (*I must apologize for troubling you! / Пробачте за клопіт!*). Виявлено відмінний план вираження у формулах звертання, напр.: *Professor* або *Doctor* + прізвище адресата в англійській мові та *вельмишановна громадо, шановні* + назва аудиторії, до якої звертаються, *пані та панове* – в українській; та МК-прощання української мови (*Бувайте здорові!*; *Бог з Вами*).

Тип неритуальних мовних кліше включає спільні формули привернення уваги (*According to all accounts / За загальною думкою*; *We wish to draw your attention to the fact that... / Звертаємо Вашу увагу на те, що...*), запиту (*What is the matter? / У чому справа?*) та надання інформації (*There is been a lot of scientific evidence that... / Існує багато наукових доказів того, що...*), згоди/незгоди, асемантичні вставки (*among other things / між іншим*; *in accord with smth / відповідно до*) та фасилітатори, що є, переважно, характеристикою наукових робіт: *research issue is determined by... / актуальність теми зумовлена...*; *it should be noted that study provides a more in-depth discussion / варто відзначити певні дискусійні моменти...*

Спонукальні ритуалізовані формули включають поради та побажання (*Here you are! / Ось, візьміть!*; *Pull yourself together! / Опануй себе!*; *Don't take it to heart / Не бери близько до серця*); прохання та розради (*It is all for the best / Усе на краще*); заклики (*Let's drink to it! / Вун'ємо за це!*).

**Кількісні показники
семіотизованих етикетних і ритуальних МК**

Типи етикетних і ритуалізованих форм	Функції МК	Англійська мова	Українська мова
Ритуальні МК (159 МК)	Звертання	14	10
	Вітання	18	18
	Прощання	20	18
	Подяки	15	15
	Вибачення	16	15
Загальна кількість		83	76
Неритуальні МК (239 МК)	Привернення уваги	22	22
	Запит інформації	8	8
	Надання інформації	6	6
	Асемантичні вставки	38	38
	Згода	8	8
	Незгода	8	8
	Фасилітатори	29	30
Загальна кількість		119	120
Спонукальні МК (73 МК)	Поради і побажання	18	18
	Прохання та розради	11	12
	Заклики	7	7
Загальна кількість		36	37
Аксіологічні МК (47 МК)	Оцінки	26	21

Поширеними є ситуації, які передбачають оцінку різних видів діяльності або висловлених думок і на позначення яких функціонують **аксіологічні МК-оцінки**. МК-оцінки вживають для реакції на репліки, думки тощо: *all for nothing / даремно; that's too much / це занадто*), головною функцією яких є надання як позитивної (*The authors make clear the intended practical application of the research / Автори дають чітке уявлення про передбачуване практичне застосування досліджень*), так і негативної (*The major weakness / Суттєвим недоліком праці є...*) оцінки.

У п'ятому розділі “Дискурсивна таксономія англо- й україномовних кліше” розроблено типологію МК за дискурсивними сферами вживання, представлено їх знакову симетрію / асиметрію, а також встановлено синонімічні ряди й антонімічні пари.

МК є знаками певних типів дискурсів, насамперед, професійного, офіційно-ділового та побутового (табл. 2).

Таблиця 2

Відсоткове співвідношення симетрії / асиметрії дискурсивної таксономії МК

Дискурси	Тип відношення між МК			
	еквівалентність	часткова еквівалентність	безеквівалентність	
			англ.	укр.
Професійний	45%	51%	2%	2%
Офіційно-діловий	32%	62%	0%	6%
Побутовий	31%	42%	19%	8%

У професійному дискурсі (англ. 214, укр. 210) вживаються МК на позначення професійної (*accident prevention / техніка безпеки*), виробничої й економічної (*banking activities / банківські операції; insurance policy / страховий поліс*); діяльності, а також терміни, пов'язані з юриспруденцією (*act of oblivion / акт помилування; admission of guilt / визнання провини*), політичним устроєм (*placement service / служба зайнятості*) та військовою справою (*full alert / повна бойова готовність*); вислови, що називають явища з медичної та біологічної сфер (*chronic ailment / хронічна хвороба; disease activity / перебіг хвороби*), навчально-виховного процесу (*academic adviser / науковий керівник*). Лакунарними є приклади номенів політичного спрямування, які є МК-реаліями: *the call of the House, to be in possession of the House, обласний центр*, а найбільша кількість МК часткової еквівалентності характеризується збігом структури та функції (40 од.)

Офіційно-діловий дискурс (англ. 44, укр. 49) включає одиниці документообігу (*case in point is / вдалий приклад цього...; in consideration of / беручи до уваги*), МК законодавчого (*law-enforcement agency / правоохоронні органи*) та адміністративно-канцелярського спрямування (*I'd like to put on record / Прошу занести до протоколу*), а також МК на позначення дипломатичних відносин (*to refute a contention / спростувати заяву*). Безеквівалентними в цьому типі дискурсу є МК-екзотизми української мови (6 од.): *виконання формальностей, стан справ*.

МК побутового дискурсу (англ. 152, укр. 122) вживаються для називання загальних та абстрактних понять (*achievement of goal / досягнення мети; accidental coincidence / випадковий збіг обставин*), є знаками зі сфери відпочинку (*amusement park / парк розваг; night club / нічний клуб*), маркерами почуттів і станів (*deep affection / глибоке відчуття*), назвами міського устрою і споруд (*botanical garden / ботанічний сад; abiding place / місце проживання*), а також культурно-маркованими повсякденними знаками (*Wet paint! / Пофарбовано; Easy come, easy go / Як прийшло, так і пішло*). Лакунарні МК (англ. 52, укр. 22) властиві тематиці відпочинку та загальним поняттям, напр.: *ticket day, короткий робочий день*.

Аналіз МК засвідчив кількісну перевагу нейтрально маркованих кліше (61 %). 13 % МК із негативним маркуванням вживаються в побутовій і професійно-діловій сфері. У професійному та офіційно-діловому дискурсах переважає симетрія й частковий збіг, тоді як у побутовому – наявні асиметричні відношення.

У плані варіативності МК було проаналізовано на рівні синонімічних і антонімічних зв'язків (табл. 3).

Таблиця 3

Кількісні показники синонімії/антонімії МК

Тип відношення	синонімія			антонімія		
	структурно-стилістичні симіляри	універби	мультіверби	контрарні	контрадикторні	комплементарні
Ряди / пари	14	10	19	10	7	5
Кількість англ. МК	33	22	23	10	12	10
Кількість укр. МК	14	12	12	10	7	10

Семіотизовані МК, у яких відбувається збереження мотиваційних ознак номінації, утворюють **структурно-стилістичні симіляри** в межах одного лексичного поняття, як-от: *to have an appointment, to make an appointment / призначити зустріч; for your information, for your guidance / до вашого відома, зовсім нещодавно, не так давно / not long ago*. **Універбалізація** є синонімічною варіативністю за тотожності МК та похідних від них слів: *action at law* та *action / судовий позов* та *позов, to give a smile* та *to smile / дарувати посмішку та посміхнутися*.

Мультиверби призводять до заміни субстантивних, дієслівних лексем рівноцінними словами та словосполученнями, в яких один елемент виконує роль показника категоріального значення, а другий – розкриває власне лексичне значення всієї конструкції, напр.: *to fix attention on something / зосередити увагу на чомусь і to focus on / зосереджуватися*.

За поняттєво-семантичними зв'язками, що виражають протиставлення членів опозиції, їхньої градуальності / неградуальності, виокремлено три типи дво- та багатокомпонентних аналітичних антонімічних пар МК: **контрарні** (*to be at variance / розходиться в поглядах – to subscribe to opinion* або *to associate oneself with / погоджуватися з думкою*), **контрадикторні** (*to break an agreement / розірвати угоду – to be sold over a bargain / укладати угоду*), **комплементарні** (*the country house / замський будинок – flat building / багатоквартирний будинок*).

Результати дослідження дають підстави зробити такі **висновки**:

Теоретичними засадами дисертації є такі положення: 1) антропоцентричне спрямування сучасних мовознавчих студій зумовлює розгляд питань про взаємозв'язок мови й когнітивних процесів, результатом якого є різні мовні знаки, зокрема і мовні кліше – стандартизовані конструкції, що відображають схему семіотизації стереотипних ситуацій спілкування як між представниками однієї культури, так і в міжкультурній комунікації; 2) збереження та відтворення стереотипних уявлень у структурно-сталих комбінаціях слів відбувається завдяки симбіозу властивого для них значення і форми знакових утворень, звідки впливає припущення про те, що мовні кліше є знаковими утвореннями; 3) розкриття процесу перетворення кліше-одиноці свідомості на кліше-знак мови є важливим етапом при дослідженні смислового базису носіїв англійської та української мов із виділенням конститутивних ознак вербалізації мисленнєвих процесів, закріплених за певними дискурсами; 4) мовне кліше є знаковим утворенням трьох рівнів: когнітивного, культурно-типологічного і дискурсивного, яке завдяки такій його природі відрізняється від суміжних явищ на зразок фразеологізмів, штампів, стереотипів, приказок, афоризмів, крилатих слів тощо.

Розроблена методика аналізу виявилася ефективною для дослідження процесу семіотизації англо- й україномовних кліше як одиниць когніції, культури й дискурсу. Комплекс застосованих методів із різних наукових сфер лінгвістики сприяв отриманню нових наукових результатів, які є об'єктивними для проаналізованого фрагмента мовного матеріалу.

Когнітивні механізми симетрії / асиметрії англо- й україномовних кліше розкрито на рівні форми, значення та їхніх функцій. Ідентифіковано три типи відношень між МК зіставлюваних мов: еквівалентність (362 пари МК, що становить 32 % із загальної кількості 2260 кліше обох мов), часткова еквівалентність (збіг за окремими параметрами) (667 пар мовних кліше з усього зібраного фактичного матеріалу, 60%) та лакунарність (відсутність позначуваного або позначення в одній із мов), яка складає 5 % із 1200 МК англійської та 3% з 1060 кліше української мов.

За планом вираження виявлено структурно-типологічні особливості мовних кліше за трьома параметрами: номінативне (576 МК – англ. 316, укр. 260) та вербативне (1397 МК – англ. 749, укр. 648) членування, поділ граматичної структури речення (287 мовних кліше – англ. 150, укр. 137).

Мовні кліше як знаки етикету та ритуалізовані форми спілкування характеризуються специфічною конфігурацією їх компонентів. Встановлено ритуальні МК, в основу яких закладено комунікативний динамізм (вітання, прощання, подяки, вибачення), неритуальні, головною функцією яких є підтримка комунікативного акту (привернення уваги, запиту та надання інформації, згоди / незгоди, асемантичні вставки та фасилітатори), спонукальні, що мають на меті заклик до дії (поради та побажання, прохання та розради), і аксіологічні, які передбачають оцінку діяльності комунікантів або висловлених думок (позитивна / негативна оцінка). Головною відмінністю між двома мовами є формулювання звертань та окремі фрази на прощання, які властиві лише українській мові.

Таксономія англо- й україномовних кліше за дискурсивними сферами показала знакову симетрію / асиметрію в їхніх рядах. До основних дискурсивних сфер вживання мовних кліше належать: професійний, офіційно-діловий та побутовий дискурси. У професійному виділені МК на позначення професійної, виробничої й економічної діяльності, а також терміни, пов'язані з юриспруденцією, політичним устроєм, військовою справою, медичною й біологічною сферою, з навчально-виховним процесом. До офіційно-ділового дискурсу віднесено МК документообігу, дипломатичного, законодавчого та адміністративно-канцелярського спрямування. Побутовий дискурс характеризується МК на позначення загальних та абстрактних понять, почуттів, станів, споруд і міського устрою та культурно-маркованих знаків. Виявлено найбільший показник еквівалентності у професійному дискурсі (45 %), частковий збіг властивий переважно офіційно-діловому стилю, тоді як побутовий вирізняється найвищим відсотковим співвідношенням на лакунарному рівні (27 %).

Асиметричний дуалізм МК-знаків виявлено на основі плану змісту через варіативність синонімічних і антонімічних зв'язків. Синонімія представлена 47 рядами МК, серед яких структурно-стилістичні симіляри, універби та мультиверби. Зафіксовано 27 антонімічних пар: контрарні, контрадикторні та комплементарні.

Установлено закономірності й відмінності у процесі когнітивної, культурної та дискурсивної семіотизації англо- й україномовних кліше. Найбільш репрезентованою є група МК часткового збігу (1334 англо- й україномовних кліше): за структурою та функцією, семантикою і функцією, а також лише за функціями. Еквівалентність характерна для 362 пар МК, тоді як безеквівалентними є лише 97 мовних кліше (англ. 60, укр. 37).

МК відображають загальнокультурні структурно-типологічні тенденції як знаки етикету і ритуалізованих форм спілкування, проте відмінним виявився план вираження цих знаків у кожній культурі в окремих видах, а саме: у формулах звертання і прощання. Відсоткове співвідношення симетрії та асиметрії дискурсивної таксономії мовних кліше підтверджує наукове припущення про те, що МК є міжмовними симілярами, які полегшують процес комунікації і між носіями однієї мови, і між представниками різних мов та культур.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в застосуванні алгоритму семіотизації мовних кліше в інших мовах і культурах, а також у використанні фактичного матеріалу при укладанні перекладного словника мовних кліше.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Романюк Н. Структурні особливості англійських мовних кліше та їхніх українських відповідників. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія “Філологія”* : зб. наук. пр. / гол. ред. І. В. Ступак. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2014. № 13. С. 195–198.

2. Романюк Н. Tertium comparationis при зіставленні англійських та українських мовних клішованих одиниць. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: “Мовознавство”*: зб. наук. пр. / відп. ред Т. П. Вільчинська. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2016. Вип. II (26). С. 78–83.

3. Романюк Н. Тематичні групи клішованих одиниць англійської та української мов. *Південний архів. Філологічні науки* : зб. наук. пр. / гол. ред. Н. І. Ільїнська. Херсон : Херсонський державний університет, 2017. № 68. С. 175–178.

4. Романюк Н. Диференційні та класифікаційні ознаки мовної клішованої одиниці. *Вісник Запорізького національного університету. Серія “Філологічні науки”* : зб. наук. пр. / гол. ред. П. І. Білоусенко. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2017. № 1. С. 177–182.

5. Романюк Н. Змістова структура мовних клішованих одиниць англійської та української мов. *Науковий журнал “Молодий вчений”*. № 9 (49). Чернівці, 2017. С. 268–271. ISSN: 2304-5809

6. Romaniuk N. Stylistics types of English language cliches and their Ukrainian equivalents. *Massachusetts Review of Science and Technologies* / ed. G. Hall. Massachusetts : Massachusetts Institute of Technology, 2016. Volume VII. № 1 (13). С. 488–494. ISSN: 0025-487X

7. Romaniuk N. The linguistic algorithm of comparison of English and Ukrainian language clichés. *The Ninth European Conference on Languages, Literature and Linguistics* : proceedings of the Conference (Vienna, November 23, 2015) / ed. L. Shlossman. Vienna, OR : East West Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2015. С. 42–47. ISBN-13: 978-3-903063-81-5, ISBN-10: 3-903063-81-9

8. Романюк Н. Особливості становлення термінологічної бази поняття “кліше”. *Zbiór artykułów naukowych* : konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej “Filologia, sociologia I kulturoznawstwo. Współczesne tendencje w nauce i edukacji (Warszawa, 30–31.01.2016). Warszawa : Wydawca: Sp. z o.o. Diamond trading tour, 2016. С. 61–64. ISBN: 978-83-65207-67-8

9. Романюк Н. Мовна клішована одиниця як лінгвістичний сегмент у дзеркалі психолінгвістики. *Актуальні проблеми філології*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 9–10 грудня 2016 року). Чернівці, 2016. С. 104–109. ISBN: 978-966-916-188-8

10. Романюк Н. Семантичні типи мовних кліше англійської та української мов. *Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 7–8 квітня 2017 р.). Львів : Наукова філологічна організація “Логос”, 2017. С. 29–32.

11. Романюк Н. Мовні кліше в сучасному інформаційному дискурсі. “*Молода наука-2015*”: матеріали VIII університетської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених “Молода наука-2015” (м. Запоріжжя, 7–9 квітня 2015 року). Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2015. Т. 5. С. 13–14.

АНОТАЦІЯ

Романюк Н.М. Семіотизація мовних кліше як одиниць когніції, культури і дискурсу (на матеріалі англійської та української мов). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, МОН України, 2018.

У дисертації запропоновано новий підхід до зіставно-типологічного вивчення англо- й україномовних кліше як одиниць когніції, культури і дискурсу. Уточнено визначення мовних кліше як результату процесу семіотизації і відокремлено ці знаки від суміжних термінів і понять. Розкрито когнітивні механізми знакової симетрії / асиметрії англо- й україномовних кліше за формою, значенням та функціями; виявлено номінативні й комунікативні мовні кліше за структурно-типологічними параметрами, на основі яких схарактеризовано ці знаки як компоненти етикету і ритуалізовані форми спілкування в зіставлених комунікативних культурах; здійснено дискурсивну таксономію англо- й україномовних кліше та визначено їх варіативність на рівні синонімічних і антонімічних зв'язків. Установлено закономірності й відмінності у процесах когнітивної, культурної і дискурсивної семіотизації англо- й україномовних кліше.

Ключові слова: мовні кліше, семіотизація, мовні знаки, когніція, культура, дискурс, симетрія/асиметрія, знаки етикету й ритуалу, синонімія, антонімія.

АННОТАЦИЯ

Романюк Н.М. Семиотизация языковых клише как единиц когнитии, культуры и дискурса (на материале английского и украинского языков). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, МОН Украины, 2018.

В диссертации предложен новый подход к сопоставительно-типологическому изучению англо- и украиноязычных клише как единиц когнитии, культуры и дискурса.

В работе раскрыты когнитивные механизмы симметрии/асимметрии англо- и украиноязычных клише на уровне формы, значения и функций. Между языковыми клише сопоставляемых языков определены три типа отношений: эквивалентность, частичная эквивалентность (совпадение по отдельным параметрам) и лакунарность (отсутствие обозначаемого или обозначающего в одном из языков). В плане выражения выявлены структурно-типологические особенности языковых клише по трем параметрам.

Языковые клише как знаки этикета и ритуализированные формы общения характеризуются специфической конфигурацией компонентов. Это способствует выделению разных видов клише: ритуальные, в основе которых лежит коммуникативный динамизм (приветствие, прощание, благодарность, извинение); неритуальные, главной функцией которых является поддержка коммуникативного акта (привлечение внимания, запрос и предоставление информации, согласие/несогласие, асемантические вставки и фасилитаторы); побудительные, цель которых – призыв к действию (советы и пожелания, просьбы и утешения), и аксиологические, которые предусматривают оценку деятельности коммуникантов или высказанных мыслей (положительная/отрицательная оценка). Главным отличием двух языков является формулировка обращений и некоторые формулы прощания, присущие только украинскому языку.

Таксономия англо- и украиноязычных клише по дискурсивным сферам выявила знаковую симметрию/асимметрию в их рядах. К основным дискурсивным сферам применения языковых клише относятся: профессиональный, официально-деловой и бытовой дискурс. В профессиональном выделяются языковые клише, обозначающие профессиональную, производственную и экономическую деятельность, а также термины, связанные с юриспруденцией, политическим строем, военным делом, медицинской и биологической сферами, учебно-воспитательным процессом. К официально-деловому дискурсу относятся языковые клише документооборота, дипломатического, законодательного и административно-канцелярского направления. Бытовой дискурс характеризуется языковыми клише, обозначающими общие и абстрактные понятия, чувства, состояния, сооружения и городской быт, а также являющимися культурно-маркированными знаками. Наивысший показатель эквивалентности выявлен в профессиональном дискурсе, частичное совпадение присуще преимущественно официально-деловому дискурсу, в то время как бытовой – отличается высоким процентным соотношением на лакунарном уровне.

Асимметричный дуализм языковых клише-знаков обнаружен в содержательном аспекте посредством вариативности синонимических и антонимических связей. Синонимия представлена рядами структурно-стилистических симиляров, универбов и мультивербов. Зафиксированы контрарные, конрадикторные и комплементарные антонимичные пары языковых клише.

Установлены закономерности и отличия в процессе когнитивной, культурной и дискурсивной семиотизации англо- и украиноязычных клише. Самой многочисленной является группа языковых клише, характеризующаяся совпадением структуры и функции, семантики и функции, а также только функции. Как знаки этикета и ритуализованные формы общения языковые клише отражают общекультурные структурно-типологические тенденции. Процентное соотношение симметрии и асимметрии в дискурсивной таксономии речевых клише подтверждает научное предположение о том, что языковые клише являются межъязыковыми симилярами, облегчающими процесс коммуникации как между носителями одного языка, так и между представителями разных языков и культур.

Ключевые слова: языковые клише, семиотизация, языковые знаки, когниция, культура, дискурс, симметрия/асимметрия, знаки этикета и ритуала, синонимия, антонимия.

SUMMARY

Romaniuk N.M. Semiotization of language clichés as the units of cognition, culture and discourse (on the material of the English and Ukrainian languages). – Manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree in Philology, Specialty 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2018.

The thesis suggests a new approach to contrastive typological study of English and Ukrainian language clichés as the units of cognition, culture and discourse. The definition of language clichés as of signs which appear in the result of semiotization, their peculiarities and differences between similar terms and concepts are clarified. Cognitive mechanisms of signs symmetry / asymmetry of English and Ukrainian language clichés in structure, meaning and function are disclosed; nominative and communicative language clichés are revealed with the help of structural-typological parameters, on the basis of which clichés are characterized as the components of etiquette and ritualized forms of compared cultures in contact; the discourse taxonomy of English and Ukrainian language clichés is made and their variability on synonymic and antonymic levels of the language systems is determined. Common and contrastive tendencies in the processes of cognitive, cultural and discursive semiotization of English and Ukrainian language clichés are established.

Keywords: language clichés, semiotization, linguistic signs, cognition, culture, discourse, symmetry/asymmetry, etiquette and ritual marks, synonymy, antonymy.

Підписано до друку 19.12.2017 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 101.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua